

ЖИВОЛИН РАКОЧЕВИЋ

ПУСТИЊА У СРЦУ СВЕТА И СУКОБА Манастир Девич у књижевности

Није га подигао нико од владара Немањића; није га зидао, као велико дело, познати градитељ; није га живописала знана мајсторска рука и скупа радионица; није му положај на значајном месту и раскрсници, већ у пустињи; не почивају у њему славни владари, архиепископи и патријарси, него један прости испосник; није га мимоишла ниједна похара, ропство и паљевина – а опет је, на посебан начин, славнији, грандиознији од других; опет је у срцу света и интересовања; опет је обновљен, са достојанственим животом и надом, особен и привлачан: Манастир Девич у Дреници.¹

Бежећи од света и славе, његов оснивач Свети Јоаникије Девички је, следећи пример великих источних пустињака, на простору где се налазио велики број значајних црква, манастира, споменика тражио себи место осаме и подвига. Заједно са његовим повлачењем у пустињу почело је дуго османско ропство и коначни крај српске средњовековне државе. Врло брзо је скромни испоснички манастир постао центар духовног живота и то у готово непосредном окружењу Пећке патријаршије, Високих Дечана и Грачанице и као такав је постао феномен и чудесан пример дубоке вере, опстанака, чуда и култа светитеља. Вековима од своје сиротиње за девичку пустињу издвајају сељаци у ропству турских феудалаца

¹ Дреница је брдовита област између косовске и метохијске равнице. У средњем веку и у периоду отоманског заузимања српских земаља била је у поседу владарске породице Бранковић. Турски пописи сведоче да је српско становништво у апсолутној већини, да би се касније исељавањем и албанизацијом мењала етничка слика ове области. После сукоба 1999. и бомбардовања НАТО пакта у Дреничкој области, искључујући монахиње манастира Девич, тамо више не живе Срби.

са Косова поља, као и имућни Срби, далеко преко Саве и Дунава, под влашћу Аустроугарске. Судбина и страдања Девича, светитељев подвиг и чуда Светог Јоаникија, осамљено и благословено место за храм, храбра обитељ и упорност у обнављању допринели су његовом живом и непрекинутом присуству у причама, песмама, предањима, веровањима, иконопису, као и у савременом књижевном изразу, иконопису и фреско-сликарству.

Ова широка област уметничког виђења, прво Светог Јоаникија а потом и Манастира Девича, почела је оног тренутка када је непознати девички калуђер, како се претпоставља 1331. или 1441. године, написао Службу Светом Јоаникију. Учен и талентован, њен писац је одличан познавалац „топоса из репертоара црквене књижевности намењене анахоретском типу”² и познавалац светлосне исихастичке литературе. Све дубоке унутрашње борбе светитеља, чуда његовог подвига и однос према Богу, писац овог текста преиспитује у светлости и кроз њу објављује победу и вечност.

*Вечном свејлошћу иприсијаном
сада озаравајући се,
и с анђелима, дружим свејлостима,
иредстојици сав свејшао,
од срца мога омрачење
одагнај, оче Јоаникије,
свејлост нам иредајући
живљења својега.³*

Музика речи и ритам стихова подређени су светлосном изразу који у овим стиховима има три нивоа: божански, анђеоски и људски. Сваки од њих у читавом тексту има динамично учешће у човековој егзистенцији и његовој борби за савршени, дакле божански образац.

Само таква сила могла је од пустиње девичке, њених гора, шупље букве у којој је светитељ живео, као и околних пећина, облагородити простор и претворити га у место духа и место манастира. Касније, по конституисању манастира и култа, исти се процес догађао и ширио на његову непосредну околину, вечито сукобљен са верским, културолошким и етничким придошлицама или конвертитима.

² Ирена Шпадијер, „Богослужбени списи посвећени Јоаникију Девичком”, *Византијски свеј на Балкану*, књ. II, Византолошки институт САНУ, посебна издања 42/2, Београд 2012, 601.

³ *Србљак – службе, канони, акаџисџи*, књ. II, Српска књижевна задруга, Београд 1970, 385.

Зато је светитељ је у веровањима, причама и предањима Срба и Албанаца из околине познат као „љути светац”, исправитељ сваке неправде и брзи помоћник онима којима помоћ заиста треба, заштитиник летине и чувар од непогода. Срби овог дела Косова и Метохије своју основну и најважнију заклетву везују за име Светог Јоаникија, а предање о имену села Марина, у суседству манастира, каже да је Мара, ћерка Вука Бранковића, побегла од оца јер су јој красте нагрдиле лице. Пронашао ју је светитељ, излечио је и она се вратила своме дому и двору. Име места Лудовић народно предање везује, такође, за чудо Светог Јоаникија. Наиме, неки турски паша је дошао да опљачка манастир, а светитељ учини да му сва војска полуди и отуда настаде име места. Предање још говори да су се калуђери молили Светом Јоаникију који им поврати ум, а преобраћени паша богато дарива манастир.⁴ Српски епски песник, у набрајању шта су све Немањићи саградили, овој владарској кући додаје Девич, и то одмах после Дечана и Патријаршије.

*Саџрадице млоге намасири:
Саџрадице Високе Дечане,
Баџ Дечане вице Таковице;
Паћаршију вице Пећи равне,
У Дреници бијела Девича.⁵*

У другој варијанти исте песме каже се да је Девич подигао краљ Милутин, а песник га смешта у Косово поље. Песма „Зидање манастира Девича” као ктитора казује Смедеревца Ђура и идеал старца пустињака који за цео свет „сузе рони и Богу се моли”. Он подстиче покајање и пред њим се оно догађа, а Свети Јоаникије учини да његова ћерка „Љепша поста него што је била”. И ова песма, предање, Служба светитељу, затим житије блажене Стојне, које је саставио епископ Николај Велимировић, за централни мотив узимају покајање, тај дубоко унутрашњи процес суштински важан за живот сваког хришћанина.

Одржање голог живота чинило је да остане премало докумената, записа или уметнички релевантних текстова о манастиру од стране оних који су у њему живели. Они су, најчешће, били предмет инспирације и интересовања стваралаца са стране. Ипак, девички учитељ Јеротије Елезовић уврштен је у *Историју српске књижевности на Косову и Метохији 1850–1941*. О њему се каже да писма

⁴ Татомир Вукановић, *Дреница – друга српска Светија гора*, Музеј у Приштини – Народна и универзитетска библиотека, Приштина 1998, 332.

⁵ Дела Вука Караџића, *Српске народне њесме II*, Просвета – Нолит, Београд 1987, 148.

и прилози које је објављивао у *Цариградском гласнику* – „плене лепотом стила и језгровитом реченицом”⁶

Григорије Божовић, најбољи писац српског југа, сведок и активни учесник већине важнијих догађаја свог немирног времена, види девички живот изнутра, са већином његових тешких и наизглед непомирљивих противуречности. Фаталне страсти и тескоба неслободе, природа – често сурова и непријатељска и арнаутска пушка која чека с друге стране чине драму једне издвојене и посебне целине. Те сукобе, како у колективу – тако и у личности појединца, разрешава светитељ снагом чуда и вере оних који чувају његов манастир.

„Но се заричем, ја поп Стоша Обрешковић из Воћника, да ти Свету Кућу нећу отворити, нити кандила над ђивотом запалити, докле не покажеш чудо и да си јачи од Арнаута!...”⁷, каже један од Божовићевих јунака и показује живи, активни однос и према светитељу и према непријатељској околини. У том инаћењу и рвању с Богом лакше се подноси неслобода и чини се да ти ликови, спремни на најтеже жртве и подвиге, живе у нади и љубави за свет и светињу. Тако ће поп Стоша врло брзо, покајан и радостан, тражити кључ што га је, у љутини, бацио у кланац испод манастира, јер је у Девич стигла ослободилачка српска војска.

Савремени аутори Девич најчешће виде у међуодносу садашњег тренутка и епског наслеђа, јер се та сурова прошлост циклично враћа и понавља. Из овог контекста и времена издваја се антологијска песма Љубомира Симовића „Светом Јоаникују Девичком”. Сва химнична и ослобођена патетике, дубоко захвата различите слојеве односа према светитељу и светости. Из ње не говори препознатљива поетика која у националном заносу глорификује Немањиће, Лазаревиће или Бранковиће, из ње се јавља светитељ – сам са својом природом и чудима. На трагу поменуте Службе, коју је написао аутор ословљен у науци као Непознати Девичанац, песник Симовић моли светитеља да из дисбаланса поврати природу, да је уведе у изгубљени ред и поредак. Тај идилични корпус завршава поентом која одређује срце идеолошке таме и друштвеног контекста:

*волове у њлугове враићи,
и њоцрнело црвенило њозлаићи.*

⁶ Милован Ј. Богавац, *Историја српске књижевности на Косову и Мейохији 1850–1941*, Апостроф – Институт за српску културу, Београд – Приштина (Лепосавић) 2004, 83. Богавац се на овом месту позива на књигу Олге Николић *Српске школе у Вучијерну 1828–1912*, Институт за српску културу, Приштина 1996.

⁷ Григорије Божовић, *Неизмишљени ликови, Јединство, Приштина 1990, 230.*

Од тог тренутка зло се конституише у песми, све до стихова када песник од Светог Јоаникија затражи: „сакриј Девич браду”. Тада драма постаје наша лична и Град се мора градити од камења којим нас каменују:

*кроз бежаније, кроз пожаре и глад,
заустављај нас,
и подижи нас,
и учи нас,
на сирацином месџу
да градимо Град
од камења
којим нас каменују!*⁸

Период после Другог светског рата дао је неке хроничаре ових крајева, који експресивно сликају процесе почетка новог живота, покушаје стварања уређених насеља, живог и реалног сусрета стварности са личним, вековима негованим епским, већином динарским доживљајем и пројекцијом Косова. Међу њима се истиче књига исповедне прозе Миодрага Драгојевића, која, на моменте, андрићевском реченицом прецизно и течно описује атмосферу манастира, причешћа, где стоје две госпође које су носиле „ружичасте шешириће са мрежицама”⁹ и певале у манастирском хору. Та слика у једном оријенталном окружењу, унутар естетике православног храма, најуспелији је и аутентични део овог писања са уметничким амбицијама и завичајном носталгијом. Погром 17. марта 2004. године доноси нову тамну нијансу која из основа мења слику Девича, где је, у стварности, од Манастира остао само његов светитељ. У расељеничкој поезији Ранка Ђиновића, која настаје након новог потпуног уништења, нема више готово ничег материјалног, па ни разлике између Девича и његовог светитеља и оснивача. Без обзира на то што већина стваралаца, свештеника и посетилаца носи искуство хаоса и обнове, активног и личног учења у последицама етничке и верске стихије, ипак боравак у Девичу оставља посебан печат и духовни доживљај. Деценију и по касније, о свом служењу у спаљеном манастиру, јеромонах Иларион (Лупуловић) оставиће сведочење засновано на дубокој вери и ластама које, заједно са литургијом, у храму почињу да свијају

⁸ *Задужбине Косова – сџоменици и знамења српског народа*, Богословски факултет – Епархија рашко-призренска, Београд–Призрен 1987, 244.

⁹ Милорад Драгојевић, *У Дреници умире моје Косово*, NIDDA Verlag GmbH, Bad Vilbel (Deutschland), 104. <http://drenicanova2013.blogspot.com/2013/08/knjigu-u-drenici-umire-moje-kosovo.html?m=0>

гнездо. Текст пун радосне туге под називом „Девичке ласте” је делом молитва, а делом исповест и сведочанство о детаљима који чине веру и њену чврстину у истинској пустињи:

*Сећам се радос̄ти, сунца и лакоће
Све је било с̄лањено, рањено
А њредивно, с̄јајно...
Намучени девички камен
Блис̄тао је вечним миром.
Молӣтве су мирисале из њемеља
У који је уграђен Свеџац
Који се не ѡмера ни макац.
На чађавим зидовима
се јасније неџо икад белела
Девс̄твене чис̄тоћа
Лица Цркве као монахиње.*

*Девич када џовори – џовори кроз зубе
А када се смеје – смеје се као деџе.
Најлеџи је када, као молӣтве
Ужурбане лас̄те ѡ олӣару леџе.
Уче нас како да свијемо џнездо
На зџарицӣу и на мес̄у с̄ирацином,
Како да се ѡривијемо уз свец̄иџени кивоӣ,
Како нема смр̄ти кад засија Живоӣ.¹⁰*

Феномен Девича у себи садржи, на различитим нивоима своје структуре, базични сукоб основних мотива добра и зла. Парадоксално је да се, чак и ван уметничке перцепције, ова два принципа сливају у јединствени симбол који снажно и убедљиво захтева динамично тумачење и укљученост у девички духовни живот и свет.

¹⁰ Ова песма/запис/молитва није до сада објављивана.